

Videti, biti prepričan in vedeti*

FRED DRETSKE

Epistemologija je veja filozofije, ki se ukvarja s preučevanjem spoznanja in s posebnimi temami, ki se nanašajo nanj, tj. z resnico, spominom in zaznavanjem. Epistemologija je filozofova različica kognitivnih raziskovanj.

Resnica je pomemben del tega preučevanja, ker je osrednji pojem spoznanja prav spoznanje *resnice*. Čeprav lahko vemo, da nekaj ni res, da, denimo mačke *ni* pod zofo, pa po drugi plati ne moremo hkrati vedeti, da ni res - da je namreč mačka pod zofo. Da bi vedeli, kje je mačka, bi morali vedeti za resnico o tem, kjer mačka je. Zaradi tega je imela ideja resnice, kot nujni pogoj spoznanja, prominentno vlogo v filozofskih razpravah o spoznanju.

Tudi spomin in zaznavanje imata v epistemologiji pomembno mesto. Velik del našega spoznanja (morda bi kdo rekel *vsega* našega spoznanja) dobimo prek zaznavanja: kje je mačka, spoznamo tako, da jo vidimo na zofi. Mačko lahko tudi slišimo, vohamo in čutimo. To so nekateri od načinov, s katerimi odkrivamo, spoznavamo vsebino in značaj našega sveta. Splošni termin za take načine odkrivanja in spoznavanja je *zaznavanje*. *Spominjanje* je ime za način (časovnega) ohranjanja pridobljenega spoznanja. Močni mehanizmi za pridobivanje spoznanja (oster vid na primer) so skorajda nepomembni za živali, ki si ne morejo niti za nekaj trenutkov zapomniti tega, kar so se učile. Po drugi strani pa je velika sposobnost skladiščenja zaman pri sistemih, ki informacij za skladiščenje nikakor ne morejo dobiti.

Kot so pokazala prejšnja poglavja, se je dramatično povečalo naše znanstveno razumevanje tega, *kako* vemo to, kar vemo. Kljub napredku pa na nekatera klasična vprašanja, tj. na vprašanja, ki zadevajo naravo, obseg in meje vizualnega spoznanja, še nismo našli odgovorov, ali bolje, še nismo našli odgovorov, ki bi naleteli na splošno soglasje. Ker vemo danes več o tem, kako stvari dejansko delujejo, poskušamo te probleme izraziti nekoliko drugače. V preteklih štiridesetih letih se je na primer splošno razširila računalniška terminologija, terminologija, ki jo utelešajo informacijski procesni modeli zaznavanja in spoznavanja. Razen nomenklature so si problemi še vedno stari, torej tisti, o katerih filozofi razmišljajo in razpravljajo že stoletja. John Locke, znameniti filozof iz 17. stoletja, bi zlahka razumel tu obravnavane probleme. Seveda pa je o večini teh vprašanj imel dobro razvita stališča.

* Razprava je prevedena iz zbornika z naslovom: *An Invitation to Cognitive Science*, 2. zvezek; *Visual Cognition and Action* (The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, London, England, 1990).

Čeprav so zaradi tega nekateri razočarani, pa nenehno nesoglasje o pravih odgovorih na določena težko rešljiva vprašanja - na tako imenovana filozofska vprašanja - ni nepričakovano. Probleme lahko klasificiramo *kot* filozofske, kadar se izmikajo uveljavljenim metodam reševanja, vključno z znanstvenimi metodami. Vendar to ni razlog za njihovo podcenjevanje ali za obupavanje nad njihovo morebitno rešitvijo. Rešitve so morda v odkritju boljših metod. V tem poglavju bomo poskušali pregledati nekatere težje dostopne probleme, označiti možnosti za ukvarjanje z njimi in po potrebi vpeljati ustrezna razlikovanja in pojasnila.

VIDETI PREDMETE IN VIDETI DEJSTVA

Kadar kognitivni znanstveniki govorijo o vizualnem zaznavanju, se zdi povsem utemeljeno predpostavljati, da se sklicujejo na nekaj, kar navadno opisujemo z glagolom *videti*. Videti mačko na zofi pomeni vizualno zaznavati mačko na zofi.

Da bi se izognili nesporazumom, se lahko že na začetku vprašamo, ali je vizualno zaznavanje (oziroma videnje) namenjeno predmetom, dejstvom ali čemu drugemu, saj navadno govorimo o videnju predmetov (o mačkah in o zofah), o lastnostih predmetov (o barvi mačke, o velikosti zofe), o dogodkih (o mačkinem skakanju po zofi), o stanjih stvari (o mačkini navzočnosti na zofi) in o dejstvih (*da* je mačka na zofi). Če vse to upoštevamo kot primere vizualnega zaznavanja, kot se kažejo v vsakdanjem jeziku, potem moramo pri njegovem znanstvenem preučevanju skrbno določiti, *kaj* je bilo zaznano: predmet, lastnost, dogodek, stanje stvari ali dejstvo, zakaj nikakor ni očitno, ali obsegajo *isti* procesi in mehanizmi zaznavanje teh različnih stvari. Prav nasprotno.

Vzemimo kot primer otroka, ki bežno pogleda na zozo in pomotoma zamenja spečo mačko za staro jopico. Ali otrok vidi kak predmet? Seveda. Razen zofe je navzoč še nek predmet, namreč črna mačka na zofi, za katero je otrok zmotno prepričan, da je črna jopica. Čeprav otrok ne prepozna mačke (*kot* mačke), jo mora nekako videti, da bi jo sploh lahko zmotno imel za jopico. Čeprav torej otrok vidi črno mačko na zofi, tj. vidi predmet, ki ustreza temu opisu, pa se ne zaveda, da je to pravilen opis tega, kar vidi. Zato ne vidi temu ustreznega dejstva, da je na zofi črna mačka. Vidi predmet (črno mačko na zofi), ne pa ustreznega dejstva (da je črna mačka na zofi). Ali bomo rekli, da otrok *zaznava* črno mačko na zofi? Odgovor na to vprašanje bo očitno odvisen od tega, ali mislimo na predmete (črne mačke) ali na dejstva (da so črne mačke).

Seveda pa se lahko dogovorimo, da je vizualno zaznavanje zgolj način, kako vidimo predmete, način, ki po svojem bistvu vključuje spoznanje teh predmetov. Ko torej otrok ali seveda kakšna druga vrsta živali (nič hudega sluteča miš na primer) - vidi mačko na zofi, ne da bi se zavedal, kaj sploh vidi, ne da bi se učil in vedel, da je to, kar vidi, mačka, potem *táko* videnje mačke nimamo za *zaznavanje* mačke. Zaznavati mačko je, v skladu s to rabo besed, videti z vizualnimi sredstvi, z očmi, da je to mačka. Zaznavanje je omejeno na to, da vidimo dejstva - na to, da vidimo, da je mačka mačka.

Besede lahko uporabljamo, kot pač želimo. Nič nas ne ovira, da ne bi vizualnega zaznavanja omejili na vizualno spoznanje, na "spoznanje z vizualnimi sredstvi". Zdi se, da je ta posebna omejitev dejansko precej razširjena v kognitivni psihologiji. Radovedne kot so, kognitivne psihologe zanima, česa se subjekti učijo pri zaznavnih srečanjih s predmeti. Pri tem delu se skušajo osredotočiti na subjektovo prepoznavanje ali identifikacijo predmetov, na načine, kako subjekt vidi (sliši, voča) stvari, ki zahtevajo neko

vednost o tem, kar subjekt vidi (sliši, voha). Tako na primer prepoznavanje geometrijskega lika *kot* trikotnika zahteva, da subjekt na temelju gledanja uvidi, spozna, da je *to* trikotnik. Če pa potem, ko ga je videl, ne ve, za kakšen lik gre, to pomeni, da ga ne razlikuje od drugih vrst likov, da ga torej ne prepozna, vsaj ne v *kot* trikotnik. Prepoznavanje trikotnikov je način, kako vidimo dejstvo - dejstvo namreč, da trikotniki so.

Besede dejansko lahko uporabljamo, kot pač želimo. Toda ta predlagana omejitev vizualnega zaznavanja na zaznavanje dejstev, na prepoznavanje, na tak način videnja stvari, ki zahteva vednost o videni stvari, ima nesrečne posledice. V tem primeru namreč nimamo na razpolago nobenega naravnega opisovanja otroka, ki zmotno zamenjuje mačko za jopico. Ker otrok glede na besedno rabo ne ve, da je to mačka, mačke *ne zaznava*. Kakšen pa je potlej odnos med otrokom in mačko? Otrok ni slep. Svetlobni žarki, ki se odbijajo od mačke, vstopajo v otrokove oči in v njih popolnoma normalno povzročajo vizualno izkušnjo, ki bi bila popolnoma drugačna, če mačke tu sploh ne bi bilo. Če je tako, je z zdravorazumarskega stališča najbolj samoumevno, če rečemo, da otrok vidi mačko, vendar se ne zaveda, da je to, kar vidi, mačka. Če to zavoljo narave besede *zaznavanje* ne velja za zaznavanje mačke, pa mora zagotovo veljati za *videnje* mačke. Če besedo *zaznavanje* rabimo v tako omejenem pomenu, nam človekovo videnje mačke v povsem normalnih okoliščinah ne more veljati za vizualno zaznavanje.

Zato se zdi bolje, da razlikujemo med videnjem predmetov in videnjem dejstev, vendar ne tako (kot prej), da besedo *zaznavanje* umetno omejimo na en sam način videnja, ki zahteva poznavanje videne stvari (tj. videnje dejstev), temveč tako, da razlikujemo dve obliki zaznavanja, dva načina videnja. Potem lahko govorimo o videnju mačke, ne da bi nujno spoznali (vedeli ali bili prepričani), da je to črna mačka (ali sploh kakšna žival) kot o, denimo, *čutnem zaznavanju* (črne mačke) in o še enem, prepoznanskem načinu videnja mačke kot o, recimo, *kognitivnem zaznavanju* (da je to črna mačka). Tako je raba termina *vizualno zaznavanje* (ki zdaj obsega tako kognitivno kot čutno zaznavanje) bolj uglašena z navadnim glagolom *videti* in nam hkrati dopušča, da ohranimo pomembno razlikovanje med videnjem mačke na zofi in videnjem tega, kar je na zofi.

S tako rabo besed lahko opišemo prizadevanja kognitivnih znanstvenikov pri njihovem raziskovanju procesov, ki so temelj teh oblik zaznavanja, pa tudi tista prizadevanja, ki preiskujejo njihove razlike in skupne poteze. Morda se bo izkazalo, da so procesi, ki smo jih opisali kot prvi pogled, zgolj procesi čutnega zaznavanja, tj. videnja predmetov, in da poznejši pogled obsega različne dodatne pojmovne ali kognitivne procese, bistvene za zaznavanje dejstev (kognitivno zaznavanje), ki se nanašajo na te predmete. Morda so tudi razprave o tem, ali zaznanski procesi upadajo ali naraščajo, razprave o inferencialnem oziroma konstruktivnem značaju zaznanskih procesov, o tem, ali so ti predmeti vzporedni ali zaporedni in razprave o njihovi modularnosti, razprave, ki jih lahko ostreje osvetli razlikovanje med *vrstami* zaznavanja, o katerih govorimo. Natančnejše opazovanje razlike med kognitivnimi in čutnimi oblikami zaznavanja bo v pomoč tudi razpravam o učenju in razvoju z zaznavanjem.

Zato bomo v tem poglavju uporabili razliko med čutnim in kognitivnim zaznavanjem. Prvo je način videnja (ali zaznavanja) mačke (ali trikotnika), ki ne zahteva (čeprav ga dejansko spremlja) spoznanja o tem, da je to, kar vidimo, mačka (ali trikotnik). To smo imenovali *predmetno zaznavanje*. *Kognitivno zaznavanje* mačke (ali trikotnika) pa bomo uporabili za tisti način videnja mačke (trikotnika), ki nujno vključuje vednost,

spoznanje (pravzaprav prepoznanje), da je to mačka (trikotnik). Če nekdo, kot stvari navadno opisujemo, vidi mačko (trikotnik) in jo prepozna zgolj kot žival (lik) in (iz kakršnih koli razlogov) ne ve ali se ne zaveda, da je to mačka (trikotnik), potem mačke (trikotnika) ne zaznava kognitivno, ampak čutno. Kognitivno zaznava zgolj nekakšno (nedoločeno) žival (lik). Odprto puščam vprašanje, ali je mogoče čutno zaznavati kakšen predmet, ne da bi ga kakor koli kognitivno zaznavali - ali lahko na primer nekdo vidi mačko, ne da bi jo kakor koli prepoznal (niti kot nekakšno žival).¹

ZAZNAVNI PREDMETI

Velik del, morda večina naših kognitivnih zaznav, dejstev, da spoznavamo z vizualnimi sredstvi, je nekako posredovanih. Naše vizualno spoznanje o A je odvisno od našega vizualnega spoznanja o B in tudi izhaja iz njega. Vidimo, da potrebujemo gorivo (z vizualnimi sredstvi spoznamo, da potrebujemo gorivo), ker vidimo, da kazalec na merilni napravi za gorivo kaže "prazno". Vidimo določeno dejstvo (da je rezervoar za gorivo skoraj prazen), ker vidimo drugega (da merilna naprava za gorivo kaže "prazno"). S pomočjo časopisa vidimo, da se je zrušilo letalo, *po sledovih*, da je šla po tej poti neka žival, *po njenem mrščenju*, da se jezi, in *po toplomeru*, da ima bolnik vročino.

Ker so nekatera vizualno spoznana dejstva odvisna od drugih vizualno spoznanih dejstev, seveda nastane vprašanje, ali so kakšna dejstva temeljna v tem smislu, da jih spoznavamo neposredno in da niso odvisna od drugih vizualno spoznanih dejstev. Če moja vednost o letalski nesreči izhaja iz mojega poznavanja tega, kar je natisnjeno v časopisu, ali je izpeljana iz tega, če je nadalje moje spoznanje o tem, kaj mislijo in čutijo drugi ljudje, nekako izpeljana iz tega, kar lahko vidimo po njihovem opazljivem vedanju in izrazu - ali je torej to spoznanje samo izpeljano iz neke bolj temeljne, celo bolj bazične vrste spoznanja, morebiti spoznanja o tem, kako je strukturirana svetloba (ki se odbija od časopisne strani ali od obraza osebe), kako ta svetloba aficira moje oči in kako moji možgani reagirajo na vse te zunanje dogodke? Ali se lahko izkaže, kot so trdili nekateri filozofi, da je vse naše spoznanje o zunanjih, objektivnih dejstvih - da se je zrušilo letalo, da časopis poroča o letalski nesreči, da je Suzana jezna, da se mršči - navsezadnje izpeljano iz našega spoznanja subjektivnih dejstev, dejstev o trenutnem stanju našega duha (kako so videti stvari)?

To je vprašanje o kognitivnem zaznavanju, o strukturi našega spoznanja. Ali so kakšna dejstva, za katera vemo, da so temeljna - *fundacionalna*, kot radi rečejo filozofi - v tem smislu, da so vse druge stvari, ki jih poznamo, izpeljane iz njih? Ali je naše spoznanje o tem, kako svet *eksistira*, izpeljano iz našega spoznanja o tem, kako se svet *kaže*, in je v zadnji instanci od tega odvisno?

¹ Tema *videnja kot* - nekdanj priljubljena tema v filozofiji zaznavanja - je hibridna oblika zaznavanja, način videnja, ki presega čutno zaznavanje (in ki zahteva precej specifično kognitivno ali presojevalno naravnost oziroma težnjo zaznavalca), vendar ne doseže celotnega kognitivnega zaznavanja (ker ne zahteva spoznanja). Nekdo vidi palico kot kačo. Očitno ni nujno, da je palica res kača za nekoga, ki jo vidi kot kačo. To torej ne more biti kognitivno zaznavanje, vsaj ne kognitivno zaznavanje kače (ker bi to zahtevalo, da jo nekdo prepozna kot kačo, česar pa ne more, saj palica ni kača). In vendar - nekdo vidi (čutno zaznavanje) palico in jo ima za ali sodi o njej, da je kača. Spoznanje, ki ga zahteva kognitivno zaznavanje (spoznanje, da je ta x neki x), nadomesti ena od različnih prepričanj: nekdo je o tem predmetu prepričan ali se nagiba k prepričanju ali naj bi bil prepričan, če predmeta ne bi bolje poznal (da utegne biti x ali pa tudi ne), da je x.

Odgovor na to vprašanje je odvisen od odgovora na nekoliko drugačno vprašanje, namreč na vprašanje o čutnem zaznavanju. Katere predmete vidimo? Ali vidimo mačke, zofe, časopise in ljudi? Če ne, potem se zdi, da mora naše spoznanje o teh stvareh (dejstva na primer, da časopisi pišejo o letalski nesreči, ali pa dejstva, da se Suzana mršči) izhajati iz našega dejanskega spoznanja drugih stvari (ne glede na to, katere predmete vidimo). Moje spoznanje o letalski nesreči izhaja iz mojega poznavanja časopisa, zakaj letalske nesreče nisem *videl*. Vidim zgolj časopis. Zato morajo biti vsa dejstva, ki sem jih izvedel o letalski nesreči, vključno z dejstvom, da se je ta nesreča zgodila, izpeljana iz dejstev, ki sem jih izvedel iz časopisa.

Katera dejstva vidimo in katera od njih so temeljna, je torej odvisno od tega, katere predmete vidimo. Če ne vidiš rezervoarja za gorivo, mora tvoje vizualno spoznanje o tem rezervoarju, ki še vedno vsebuje gorivo, izhajati iz tvojega vizualnega spoznanja o katerih koli predmetih, ki jih vidiš - v tem primeru, tipično, iz dejstev o tvoji merilni napravi za gorivo. Vidiš, da ti je ostalo le še malo goriva, *tako*, da vidiš kaj kaže merilna naprava, in ta odvisnost med kognitivnimi zaznavami (tvoje spoznanje o merilni napravi je primarno) je izpeljana iz dejstva o čutnem zaznavanju, iz dejstva namreč, da vidiš merilno napravo, ne pa rezervoarja.

Celo kadar govorimo o zaznavanju enega predmeta z ali *prek* zaznavanja drugega - tako kot na primer govorimo o videnju športne tekme *na* TV ali videnju nekoga *na* filmskem platnu (ali fotografiji) - bo naše spoznanje o tekmi ali o osebi sekundarno glede na naše poznavanje elektronske ali fotografske slike. Kolikor menimo, da je slika, ki se kaže na televiziji ali pa na filmskem platnu, primarni ali realni *predmet* zaznavanja, imamo tudi dejstva o teh slikah za kognitivno primarna, dejstva o predstavljenih ljudeh in dogodkih pa so sekundarna. Da je igralec zabil gol, vidimo na primer tako, da opazujemo vedenje elektronsko nastalih slik igralca, žoge in vratnice, ki se kažejo na televizijskem zaslonu.

Zato je vprašanje o strukturi kognitivnega zaznavanja - ali dejansko eksistira temeljna raven vizualnega spoznanja in če, ali je to spoznanje spoznanje objektivnih ali subjektivnih dejstev - odvisno od odgovora na prioritetno vprašanje: Kakšna je struktura čutnega zaznavanja? Katere predmete vidimo? Odgovor na to vprašanje bo zamejeval, če ne celo omejeval odgovor na vprašanje o kognitivnem zaznavanju. Če ne vidimo fizičnih predmetov, če se (v čutnem zaznavanju) vselej zavedamo mentalnih slik (predstav) zunanjih predmetov (o čemer so po vsem videzu prepričani nekateri filozofi in psihologi), bo naše spoznanje objektivne realnosti (če kaj takega sploh eksistira) nujno izpeljivo iz spoznanja o naših mentalnih stanjih in bo glede nanj sekundarno.

Obravnavanju teh problemov pogosto manjka upoštevanje razlike med kognitivnim in čutnim zaznavanjem. Nekoč so na primer trdili, da ne zaznavamo navadnih fizičnih predmetov, ker zaradi kakršnega koli razloga (razlog je navadno skeptične narave), ne vemo ali ne moremo biti absolutno gotovi, da fizični predmeti *eksistirajo*. Zakaj vse, kar vemo, celotna izkušnja, ki jo imamo, celo izkušnja o realnem zunanjem svetu, je morda iluzija. Vse bi bil lahko samo sen. Čeprav ima ta argument ugledno zgodovino, pa očitno ne razlikuje med kognitivnim in čutnim zaznavanjem. Ni nam treba vedeti, kaj šele z gotovostjo vedeti (karkoli naj to že pomeni), da fizični predmeti *eksistirajo* zato, da bi jih videli (čutno zaznavali). Tako spoznanje zahtevamo samo za kognitivno zaznavanje. Kakor otrok, o katerem smo prej govorili, vidi mačko na zofi, ne da bi vedel, kaj je, tako se lahko izkaže, da vidimo navadne fizične predmete (tudi mačke in zofe) vsak trenutek našega budnega življenja, ne da bi mogli vedeti (če ima filozofski skeptik prav), da je to,

kar vidimo, res to, kar vidimo. Vprašanja o tem, katere predmete vidimo, se povsem razlikujejo od vprašanj o tem, katera dejstva poznamo.

To, da ne morejo v duhu jasno razlikovati med čutnim in kognitivnim zaznavanjem, tudi znanstvenike zavaja k tej zmotni predpostavki: če je naše spoznanje fizičnih predmetov kakor koli izpeljivo iz tega, kako se nam *kažejo*, se pravi iz tega, kakšni *so videti*, potem je to, kar dejansko zaznavamo, ko vidimo mačko (kot navadno rečemo), notranja mentalna slika mačke. Vidimo (tako rekoč) *vnanjost* mačke. Tako sklepanje je napačno, zakaj četudi naše kognitivne zaznave počivajo na subjektivnih podlagah (na tem, kako se stvari *kažejo*), pa ni nujno, da tudi naše čutne zaznave počivajo na podobnih podlagah. Lahko vemo, da eksistirajo fizični predmeti tako, kot se nam *kažejo* (tako, da ima v tem pomenu kognitivno zaznavanje subjektivno podlago), toda naše čutno zaznavanje predmetov je *sámo* neposredno in ni posredovano. Z drugimi besedami, lahko vemo (vidimo), da je to mačka (dejstvo), glede na to, kako se nam *kaže*, toda to, kar vidimo (predmet), je mačka sama, ne pa njena pojavnost.

Razen teh možnih zadreg pa je še množica stališč, ki so privzemale in ki še vedno privzemajo naravo obeh zaznavanj, kognitivnega in čutnega - stališč o dejstvih in predmetih, ki jih vidimo kar najbolj neposredno. Čeprav te teorije, tako v njihovi klasični kot moderni obliki, često težko klasificiramo, ker ni jasno, ali govorijo o kognitivnem ali o čutnem zaznavanju, pa jih lahko, vsaj v grobem, označimo takole:

Neposredni (naivni) realizem (včasih mu pravimo tudi stališče človeka s ceste) trdi, da (1) obstaja realni fizični svet, predmeti in dejstva, katerih eksistenca ni odvisna od našega zaznavanja (zato je oblika tega stališča fizični *realizem*) in da se (2) pri zaznavanju pod normalnimi pogoji, neposredno in neposredovano, zavedamo teh predmetov in dejstev (zato *neposredni* in torej v skladu s svojimi obrekovalci *naivni realizem*). Z drugimi besedami, v nasprotju z glavobolom ali pa s spominskim vtisom, se v čutnem zaznavanju neposredno zavedamo nečesa fizičnega, nečesa, kar eksistira tudi potem, ko se tega ne zavedamo več.

Reprezentacijski realizem (tudi *vzročna teorija zaznavanja*) se z neposrednim realizmom (in z zdravo pametjo) ujema v prvi točki, ne pa tudi v drugi. Po reprezentacijskem realizmu je naše zaznavanje fizičnih predmetov posredno, posreduje ga neposrednejše dožemanje nečesa mentalnega, neke notranje predstave (od tod tudi ime *reprezentacijski* ali *predstavní realizem*) zunanje fizične realnosti. Te mentalne predstave imajo različna imena: občutki, predstave, vtisi, zaznave, čutni podatki, izkušnje itn., vendar gre skoraj vedno za isto idejo. Tako kot vidimo, kaj se dogaja na igrišču, *s tem*, da vidimo, kaj se dogaja na televizijskem zaslonu (naša vednost o igri, ki jo gledamo na televiziji, je posredna), tako je naše spoznanje celo najbolj očitnega fizičnega dejstva - dejstva na primer, da je pred nami miza (ali TV sprejemnik) - *sámo* posredno. Vidimo, da je miza pred nami, ko jo vidimo ali se nekako zavedamo njene notranje, mentalne predstave. Ko gledamo tekmo na televiziji, je naša vednost o dejanski tekmi *dvojno* posredovana: vemo za tekmo, ki se dogaja tisoč milj proč, ker vemo, kaj se dogaja na televizijskem zaslonu nekaj metrov proč, in vemo, kaj se dogaja nekaj metrov proč, ker se zavedamo, kaj se dogaja (tokrat že *brez razdalje*) v našem duhu. Po tej analizi naše celotno spoznanje objektivnega (fizičnega) dejstva počiva na spoznanju subjektivnega (mentalnega) dejstva, zakaj zgolj (neposredno) zaznani predmeti so mentalni predmeti - tako kot se stvari pač *kažejo*.

Razen teh dveh oblik realizma poznamo še različne oblike *idealizma* (včasih jim rečemo tudi oblike *fenomenalizma*), teorije, ki zanikajo vsakršno objektivno fizično

realnost. Vse, kar eksistira, je po svoji eksistenci odvisno od človekove zavesti (kot na primer glavobol ali spominski vtis), zato je vse že po naravi mentalna bitnost, podobno kot ideja (zato *idealizem*). Ker imajo danes ta skrajna stališča med filozofsko (da niti ne omenjamo kognitivno znanstvene skupnosti) družčino le malo, če sploh kaj resnih zagovornikov, jih ne bomo komentirali.

Kot smo že prej nakazali, je lahko nekdo neposredni realist glede na čutno, a posredni realist glede na kognitivno zaznavanje. Predmeti, ki jih vidimo, so fizični predmeti, vendar jih spoznavamo zaradi njihovega učinkovanja na naše čutno zaznavanje (tako, kot se nam kažejo). Problem tega mešanega stališča je problem reči, kako lahko nekdo ve, kakšni so videti predmeti - kar je, po nekaterih teoretikih vednost o tem, kako si jih v čutnem zaznavanju notranje predstavljamo - ne da bi se s tem že zavedali in zato zaznavali notranje predstave same (in postali tudi glede čutnega zaznavanja posredni realisti). Splošno rečeno, kako lahko nekdo ve, kakšne so videti stvari, ne da bi jih zaznaval ali se nekako zavedal njihove vnanjosti.

Na tej točki postane razprava med neposrednimi in posrednimi realisti zelo strokovna. Neposredni realisti trdijo, da se v halucinacijah in sanjah neposredno zavedamo mentalnih predmetov (slik). Vendar pa razen *vzroka*, ki spodbudi izkušnjo, nimamo nobenega razloga za razlikovanje med temi iluzijskimi izkušnjami in našim navadnim verodostojnim zaznavanjem (fizičnih) predmetov. V obeh primerih se neposredno zavedamo notranje mentalne predstave. Ko govorimo, kot na splošno to počnemo, da vidimo navaden predmet (na primer mačko), nam, natanko vzeto, to izkušnjo neke slike, podobne mački, povzroča realna mačka (realna mačka, ki je ne zaznavamo neposredno). Ko haluciniramo o mački ali sanjamo o njej, takega zunanjega vzroka ni - zato pravimo, da so te izkušnje iluzijske. V obeh primerih pa neposredno doživljamo prav sliko, le da je vzrok tega doživljanja drugačen. Neposredni realisti temu in sorodnim argumentom nasprotujejo tako, da vztrajajo pri tejle trditvi: čeprav čutno zaznavanje realnih predmetov zahteva notranje predstave (in s tem njihovo eksistenco) in čeprav take predstave dejansko določajo način, kako se nam ti predmeti kažejo, ni nobenega razloga za domnevo, da zaznavamo te predstave same. Mačko zaznavamo z (notranjim) predstavljanjem mačke, ne pa z zaznavanjem notranje predstave mačke.

PROCESI ZAZNAVANJA

Razprava o predmetih zaznavanja je povezana z razpravo o vrsti procesov, ki so podlaga zaznavanja (ne da bi se vedno jasno razlikovala od nje). Ali procesi zaznavanja, ki dosežejo vrh v našem videnju nečesa, izražajo kvalitete razuma in inteligence? Ali imajo, kljub temu, da so nezavedni, inferencialni oziroma računalniški značaj in ali gredo od premise k sklepu (deduktivno sklepanje) ali od podatkov k razlagalni hipotezi (induktivno sklepanje), nekako tako, kot človek zavestno rešuje probleme? Ko vidim mačko na zofi, oziroma da je mačka na zofi, ali moj vizualni sistem počne nekaj podobnega, kar počno bistri detektivi, ki na podlagi določenih indicij in znakov sklepajo, da *mora* iti za stanje stvari, ki ga ne dojemamo neposredno?

Seveda lahko metaforično opišemo postopke česarkoli, celo najbolj preprostega stroja, z izrazi, ki spominjajo na misel in so torej semikognitivni. To še posebej radi počnemo z računalniki. Pravimo, da vedo, da si zapomnijo, prepoznavajo, sklepajo in zaključujejo. Če ima kdo aritmetične operacije za oblike računanja, potem celo naj-

manjši kalkulatorji izvajajo (oziroma *so opisani*, kot da izvajajo) impresivne poteze sklepanja - v drobcu sekunde množijo, računajo kvadratne korene in odstotke. Celó o takih sorazmerno skromnih napravah, kot so termostati ali fotocelice, govorimo v kvaziznanjskih terminih - da na primer "zaznavajo" padec sobne temperature ali približevanje osebe in da se odzivajo z vključevanjem peči ali z odpiranjem vrat. Vprašanje torej ni, ali *lahko* tako govorimo, niti ali je včasih koristno tako govoriti (če sprejmemo, kar Dennett /1987/ imenuje *intencionalna drža*), temveč, ali je to kaj več kot samo metaforična opora - govorna figura, ki prikriva oziroma zastira našo nevednost o substancialnih vzročnih procesih in mehanizmih. Ali vizualni sistemi sploh kdaj rešujejo probleme v dobesednem smislu, ali sklepajo, da je nekaj tako in tako, ali (na podlagi čutnega inputa) formulirajo hipoteze o oddaljenih virih stimulacije, tako kot to delajo racionalni ljudje na zavestni ravni?

Tako je mislil Hermann von Helmholtz, veliki fiziolog 19. stoletja, in zdi se mi, da se z njegovim stališčem strinjajo tudi mnogi današnji raziskovalci (npr. Gregory 1974 a; 1978; Rock 1977, 1983; Ullman 1980). Obdelavo vizualne informacije namreč vidijo kot obliko reševanja problemov in torej kot obliko sklepanja, ki kaže, čeprav je nezavedna, dovolj bistvenih lastnosti povsem racionalne misli in sodbe. Zato je to zanje skoraj v dobesednem smislu primer samega reševanja problemov. Svetloba, ki doseže receptorje (včasih ji pravijo tudi *proksimalni stimulus*), nosi informacije - delne in osiromašene (zato tudi nejasne), ki pa so vendarle informacije - o oddaljenih situacijah (*distalni stimuli*). Vizualna sistemska funkcija je v zajemanju teh podatkov in v konstruiranju kolikor je le mogoče najboljše, pametne podmene (hipoteze, sodbe) o oddaljenem viru te stimulacije. Začne se s premisami, ki opisujejo receptorjevo dejavnost, s podatki o distribuciji in intenzivnosti energije, ki dosežejo receptorjevo površino. Njena naloga pa je, da izpelje koristne sklepe o oddaljenem viru te stimulacije. Doseženi sklep (na primer, tam zunaj mora biti mačka, ki povzroča ta vzorec dejavnosti očesne mrežnice) ustvarja subjektovo zaznavanje mačke. Če vizualni sistem pride do drugačnega sklepa (na primer, da gre verjetno za staro črno jopico), potem subjekt vidi staro črno jopico namesto puhaste črne mačke. Če se sistem zaznavanja ne more odločiti ali če svojo odločitev spreminja (to je mačka; ne, če še enkrat pogledam, je to verjetno jopica; ne, to ne more biti res, verjetno je mačka), subjekt vidi najprej mačko, potem jopico in nato spet mačko. Čeprav se tako preskakovanje redko dogodi, ko gledamo realne mačke (ker v normalnih okoliščinah svetloba, odbita od realnih mačk, na splošno vsebuje o vrsti predmeta, ki ga je strukturirala, precej več informacij, ki so zato bolj jasne), pa se to včasih zgodi pri posebej konstruiranih likih, ki jih gledamo v omejenih pogojih (denimo pod mikroskopom), na primer pri Neckerjevih kockah. Ker je pri konstruiranju razumne razlage ali hipoteze (o oddaljenem stimulu) na podlagi informacije, ki je dosegla receptorjevo površino, močno poudarjeno prizadevanje vizualnega sistema, to razlogo obdelave zaznavanja pogosto opisujejo kot *konstruktivistično* ali *računalniško* razlogo vizualnega zaznavanja.

Ker je za konstruktiviste čutna stimulacija, celo v najboljših vizualnih pogojih, že sama po sebi nejasna (vedno je cel kup oddaljenih razporeditev, ki bi lahko povzročile vzorec najbližje stimulacije), je zanje obdelava čutnega zaznavanja predvsem zadeva *dodajanja* informacij dražljaju (ali *nadomeščanja* v dražljaju dostopnih informacij), da bi dosegli rezultat zaznavanja - videnje mačke. Ker najbližja, proksimalna stimulacija oddaljenega predmeta ne določa enopomensko kot mačko in ker kljub temu (v optimalnih vizualnih pogojih) vidimo mačko (vizualni sistem doseže ta sklep), mora sistem

zaznavanja pri svoji poti do sodbe izkoristiti kakšen drug vir informacij - dodajanje ali nadomeščanje (prek induktivnega sklepanja) informacij, ki jih vsebuje dražljaj.

V zadnjih štiridesetih letih je bilo to (bolj ali manj) ortodoksno stališče velik izziv. Gibson je v vrsti vplivnih knjig (1950, 1966, 1979) in razprav (1960, 1972) trdil, da *pravilno razumljen dražljaj* vsebuje vse informacije, potrebne za določanje oddaljenega stanja stvari. Če najbližjega dražljaja ne razumemo kot statične razporeditve energije, ki se *naenkrat* pojavi na receptorjevih površinah, temveč ga razumemo kot popoln dinamični vzorec stimulacije, ki doseže gibljivega opazovalca v določenem času, ni potrebno nobeno sklepanje in reševanje problema. V (tako široko pojmovanem) dražljaju je dovolj informacij za določanje (nedvoumno opredeljevanje) značaja oddaljenega predmeta. Zakaj razmišljati o tem, kaj je ta zunaj, če ti dražljaj pove, kaj je tam? Zakaj predpostavljati, kot to počno konstruktivisti, da so sistemi zaznavanja prebrisani detektivi, če je vse, kar morajo res storiti (če imajo zanesljive informante, tj. dražljaje, bogate z informacijami) to, da so dobri poslušalci, dobri razbiralci informacij iz signalov, ki dosežejo receptorje? Ker ta pristop poskuša iz procesov, ki rezultirajo v našem zaznavanju predmetov, izločiti vse posredne kognitivne (torej vse psihološko posreduvalne) mehanizme, ga često imenujemo *neposredna teorija* obdelave zaznavanja.

Za vprašanje, ali so sistemi zaznavanja bolj podobni dobrim detektivom, ki iz dvoumnih podatkov naredijo vse, kar je v njihovi moči, ali pa so bolj podobni dobrim poslušalcem, ki zvesto beležijo dražljajske informacije (neposredna teorija), je pomembno to, kar Fodor (1983) opisuje kot *modularnost* sistemov informacijske obdelave. Sistem je (sorazmerno) modularen, ko je (sorazmerno) izoliran od informacij, ki so na voljo drugim delom celotnega sistema. Če so mi povedali (in zato vem), da je na primer mačka na zofi, ali to aficira oziroma ali to *lahko* aficira moje vizualno zaznavanje mačke? Če ne, kaže moj vizualni sistem modularnost glede na to vrsto informacije (informacije, ki jo dobi osrednji procesor iz slušnih virov). Če ta obojestranska informacija lahko aficira to, kar vidim, potem vizualni sistem (pojmovan kot podsistem, ki je odgovoren za moje videnje tega, kar vidim) glede na to vrsto informacije ni modularen.

Če pa je sistem modularen, na njegovo delovanje (in torej verjetno na to, kar subjekt zaznava) ne vpliva kakšna druga informacija, ki je morda na voljo drugim delom sistema (ali kar utegne subjekt vedeti na podlagi informacije, sprejete od drugih delov sistema). Modularne sisteme zato opisujemo kot sisteme, ki jih *ženejo dražljaji* (obdelava prej narašča kot upada); dražljaj sam (tako rekoč začetna informacija), ne pa systemske (po možnosti spremenljive) hipoteze o njem (informacija, ki je na voljo na vrhu), vodi obdelavo vhodnih podatkov in tako določa, kaj subjekt zaznava. Najbolj naravno je, če si modularni sistem zamišljamo kot drugega od obeh prej opisanih načinov - kot dobrega izločevalca že obstoječih informacij, informacij, ki jih prinaša dražljaj, ne pa kot dobrega detektiva ali reševalca problemov, katera je najboljša razlaga informacijsko nejasnih dražljajev. Ni razloga za domnevo, da se v modularnih sistemih pojavlja proces sklepanja, medtem ko procesu, kolikor naj bi bil modularen, za sklepanje na podlagi zaznavanja ni dovoljeno uporabljati drugih informacij (razen tistih, ki so v dražljaju samem). Modularni sistemi niso umni in tudi ni potrebno, da bi bili. Ni jim treba reševati problemov. Storijo pač samo to, kar jim pravi dražljaj.

Nikakor ni očitno, da sta ta dva pristopa k analizi procesov zaznavanja nezdržljiva. Čeprav je *pravilno razumljen dražljaj* bogat z informacijami o oddaljenih predmetih, torej dovolj bogat, da (recimo) nedvoumno določa, kateri predmeti so ga povzročili, pa

se lahko izkaže, da za dekodiranje signala, za povzemanje te informacije iz dražljaja vendarle zahteva inferencialne (logične) procese. Ker so prstni odtisi za vsakogar specifični, lahko (v informacijsko-teoretskem smislu) nedvoumno določajo, kdo je držal revolver. Potem ko smo odkrili obtožujoče odtise, moramo kljub temu rešiti še precej problemov, da bi ugotovili, kdo je držal revolver. Treba je vedeti, katerim ljudem ustrezajo določeni odtisi, in to zahteva pomnjenje, sklepanje in poprejšnje učenje (tj. tako kognitivno delo, ki ga organizacije, kot je FBI, vlagajo v izdelavo kartotek prstnih odtisov). Ullman (1980, 380-381) pravi, da vloga obdelovanja ni nujno v ustvarjanju informacij, temveč bolj v njihovem povzemanju, integriranju, ekspliciranju in uporabljanju.

O naravi tistih procesov, ki so podlaga našega zaznavanja sveta, imamo torej na voljo različne načine zastavljanja vprašanj. Vendar teh vprašanj ne smemo zamenjavati, kot se sicer to pogosto dogaja, z vprašanji o predmetih zaznavanja, vprašanih, ki smo jih že obravnavali. Gibsonova stališča (tako njegova kot tudi drugih) so bila opisana kot teorija *neposrednega* zaznavanja. To je lahko zavajajoče, zagotovo pa nas zmede. Smisel (če ga sploh ima), po katerem je ta teorija neposredna, se močno razlikuje od smisla, po katerem je neposredni realizem neposreden. Neposredni realizem je teorija o *predmetih* zaznavanja, o tem, *kaj* vidimo. Vrsta neposrednega realizma, o katerem zdaj govorimo, vrsta, povezana z Gibsonovim delom, pa je teorija o procesih, ki so podlaga zaznavanja, torej o tem, *kako* vidimo, kar vidimo. Lahko smo neposredni realisti glede na predmete zaznavanja in trdimo, da neposredno dojemamo fizične predmete (ne pa občutke ali mentalne posrednike), ter konstruktivisti glede na procese, ki so podlaga našega (neposrednega) zaznavanja teh predmetov. Lahko tudi menimo, da je umnost neke vrste miselni proces, vpleten v konstrukcijo notranjih predstav, ne da bi hkrati mislili, da s tem tako konstruirane predstave tudi vidimo (ali na kakršen koli način zaznavamo). Z drugimi besedami, lahko zavzamemo stališče neposrednega realizma, konstruktivizma, v zvezi s predmeti zaznavanja in posrednega realizma, v zvezi s procesi, ki so podlaga tega neposrednega odnosa.

Ponovimo: spor o umnosti ali ne-umnosti procesov zaznavanja se pogosto skazi, ker mu ne uspe pojasniti, za katere procese natanko gre. Moralo bi biti jasno, da je kognitivno zaznavanje - naše zaznavanje dejstev, naše videnje (in zato vednost), *da* je mačka na zofi - rezultat procesa, na katerega močno vplivajo višjestopenjski kognitivni dejavniki. Kognitivno zaznavanje očitno ni modularno. Subjekt, ki še ne ve, kaj je mačka, ali ki še ne ve, kakšna je videti - denimo majhen otrok ali neizkušena žival - ne bo mogel *videti* (prepoznati), *kaj* je na zofi, ne bo mogel *videti*, *da* je tam mačka (kar moramo skrbno razlikovati od sposobnosti, da tam vidi mačko). Zakaj kognitivno zaznavanje mačke na zofi, v nasprotju z njenim čutnim zaznavanjem, ne zahteva samo ustreznih pojmov (za *mačko* in za *zofi*), temveč tudi neko umnost pri nanašanju teh pojmov na zaznane predmete (mačko in zofi). Rezultat kognitivnega zaznavanja je neko *znano dejstvo* (denimo, da je mačka na zofi) in takih dejstev se ne naučimo brez sodelovanja celotnega kognitivnega sistema. Subjekt s spremembo svojega kognitivnega niza - na primer spremembo o tem, kaj ve ali je prepričan, kakšne so videti stvari - zlahka spreminja vse, kar se je naučil, spoznal, torej kognitivno zaznal o predmetih, ki jih je videl (čutno). Zato je za videnje *dejstev* neizogibna neka oblika konstruktivističnega ali računalniškega stališča.

Pravo vprašanje je, oziroma bi moralo biti, ali je tisti del vizualnega sistema, ki je nadgrajen *čutnemu zaznavanju*, videnju predmetov (kot so mačke in zofe), tudi umen.

Ali kaže kakšne (sploh katere?, vse?) znake inferencialnega presojanja? Ali je modularen?

Odgovor na to vprašanje je odvisen od tega, kaj vse je vpleteno v zaznavanje predmetov, v videnje, denimo, mačke na zofi ali osebe v sobi. Če je izid ali rezultat kognitivnega zaznavanja neko znano dejstvo - da je mačka na zofi ali oseba v sobi - kaj je izid ali kulminacija čutnega zaznavanja? Kdaj, na natanko kateri stopnji obdelave vhodne informacije vidimo mačko na zofi in osebo v sobi? Če prepoznavanje predmeta *kot* mačke ali *kot* osebe ni nujno za čutno zaznavanje teh predmetov (kot je za njihovo kognitivno zaznavanje), kaj je potem nujno? Ker lahko vidimo mačko od daleč, v šibki osvetljavi ali v nenavadnih pogojih (okolščinah, v katerih sploh ni videti kot mačka), po Gibsonu ne moremo domnevati, da pomeni videti mačko, imeti v dražljaju informacijo, ki določa mačko *kot* mačko. Zakaj v takih primerih morda v dražljaju ni nobene informacije o tem, kaj je to, kar vidimo. To pa nam ne preprečuje, da tega, kar gledamo, ne bi videli.

Res je, čeprav to ničesar ne pojasnjuje, če rečemo, da nastane čutno zaznavanje predmeta tedaj, ko vizualni sistem zgradi čutno predstavo o njem. Vedeti hočemo le, kakšna je ta čutna predstava. Če se kognitivno zaznavanje mačke pojavi, ko sistem zgradi kognitivno predstavo mačke, notranjo sodbo ali prepričanje, da je to mačka (neke vrste notranji opis mačke *kot mačke*), kaj je potem čutna predstava mačke, notranja predstava, ki konstituira čutno zaznavanje mačke? Ali je to, kar so filozofi in psihologi svoj čas imenovali *občutek*? Ali pa je bolj podobna temu, kar (vsaj nekateri) zdaj imenujejo *zaznava*? Ali pa je, če uporabimo modernejši žargon, nekaj takega, kar Marr (1982) in njegovi privrženci imenujejo $2^{1/2}$ -D *skica*?

Dokler ne odgovorimo na ta vprašanja, pri raziskovanju narave samega zaznavanja ne moremo pričakovati večjega napredka. Kako lahko rečemo, ali je bolje, če pojmujeemo čutno zaznavanje kot delovanje prebrisanega detektiva ali kot dobrega poslušalca, ko pa nikakor ne moremo jasno povedati, kakšen naj bi bil končni produkt takega zaznavanja, kakšne vrste notranja predstava?

SPREMEMBA V ZAZNAVANJU

Ali se učimo videti stvari? Ali daljše doživljanje sveta spremeni to, kar zaznavamo, oziroma način njegovega zaznavanja? Ali ljudje, ki govorijo povsem različne jezike in povsem različno opisujejo svoje okolje, tega tudi vidijo različno? Ali popolnoma različni svetovni nazori - kar na primer Kuhn (1962) imenuje *nezdružljive znanstvene teorije* - generirajo razlike v tistem, kar ljudje lahko opazijo, in torej razlike v podatkih, na katerih temeljijo njihove teoretske razlike?

Taka vprašanja so stoletja privlačila filozofe in psihologe, lingviste in antropologe. Odgovori nanje niso lahki, vendar se zdijo nekatere stvari po pameti jasne - če že ne končni odgovori sami, pa vsaj tisti premisleki, ki morajo oblikovati iskanje končnih odgovorov.

Prvo, na kar v tem poglavju vedno znova opozarjamo, je, da si moramo biti zelo na jasnem o vprašanju samem, preden se spopademo z odgovori nanj. Za kakšno zaznavanje pravzaprav gre?

Ima vprašanje o tem, ali se učimo videti stvari, pameten neposreden odgovor, če gre za vprašanje o kognitivnem zaznavanju, o dejstvih, ki jih zvemo vizualno? Prvič, ko

sem (najbrž kot zelo majhen otrok) videl javor, verjetno nisem vedel, kakšno drevo je to. Ker nisem imel nobene izkušnje ali vednosti o javorjih, ker nisem ničesar vedel o tem, kakšni so videti (oziroma, kaj javorji sploh so), tistega, kar sem videl, nisem prepoznal kot javor. Nisem videl, kakšne vrste drevo je to bilo. Seveda sem zdaj že precej izveden v taki identifikaciji. Lahko si jih ogledujem, vsaj tiste bolj navadnih vrst, in jih brž prepoznam kot javorje; po njihovi splošni obliki, lubju in zgradbi listov lahko vidim, kakšna vrsta dreves so, da so torej javorji. V moji možnosti kognitivnega zaznavanja predmetov okoli sebe se je dogodila sprememba, sprememba, ki je prišla z izkušnjo, učenjem in (v tem primeru) vztrajnim študijem ter prakso. Tako učenje je prodoren in znan pojav.

Toda če je vprašanje o učenju na podlagi zaznavanja vprašanje o čutnem zaznavanju, o predmetih, ki jih vidimo, o tem, ali se učimo videti javorje same (in ne samo dejstvo, da javorji so), je odgovor povsem drugačen. Javorjev se nisem učil videti. To bi lahko storil, ko sem bil še majhen otrok - preden sem se jih naučil prepoznavati. Kar sem se naučil, je bila identifikacija stvari, ki sem jih videl, stvari, ki sem jih torej videl, preden sem se jih naučil identificirati. Čutno zaznavanje predmetov je normalno pred njihovim kognitivnim zaznavanjem. Če ne bi bilo, se nikakor ne bi mogli učiti, kakšni so predmeti. Kako lahko zvemo, kakšni so predmeti, če jih ne moremo videti? Ljudje seveda ne vidijo stvari takoj ob rojstvu. Preden se lahko osredotočimo na predmete in koherentno obdelamo informacijo, ki jo nudi svetloba, mora najprej priti do nekaterih fizioloških sprememb. Toda teh procesov dozorevanja ne smemo klasificirati kot *učenje* v navadnem smislu besede. Nič bolj se ne učimo videti trdih predmetov, kot se učimo prebavljati trdo hrano.

To pa ne pomeni, da nekatere spremembe pri našem zaznavanju, našem čutnem zaznavanju predmetov, ne morejo nastati v nadaljnji izkušnji. Na začetku, ko se seznanimo s predmeti, so morda videti drugačni, kot so potem, ko o njih zvemo kaj več. Ali je znan obraz, denimo obraz ljubljene osebe, videti drugačen ob prvem srečanju, za razliko od poznejšega časa, ko ga že dobro poznamo? Ali se kovanci zdijo revnim otrokom večji kot pa bogatim? Ali so črte, ki so v optični prevari videti različno dolge, videti enake, potem ko z merjenjem ugotovimo, da so enako dolge? Ta vprašanja so vprašanja o tem, kako se stvari kažejo, so vprašanja o naravi naše vizualne izkušnje, o nečem, kar smo prej (ne da bi to dejansko vedeli ali znali razložiti) imenovali *čutno predstavljanje* predmetov. To niso vprašanja o tem, kako si kognitivno predstavljamo predmete, niso vprašanja o naših zaznavnih prepričanjih ali sodbah. Spremembe in razlike v kognitivnem predstavljanju so očitno in znano življenjsko dejstvo. O eksistenci takih sprememb ni vredno razpravljati (čeprav so spremembe same zagotovo vredne preučevanja). Morebitne spremembe v naših čutnih predstavah niso tako razvidne. Prav nasprotno. Da bi take spremembe dokumentirali, si moramo biti docela na jasnem o tem, kaj čutne predstave so in v čem je njihova sprememba. Odgovor na vprašanje, ali se učimo videti v tem smislu, zahteva jasno oziroma vsaj mnogo boljše razumevanje narave čutnega predstavljanja, razumevanje tega, kakšna vrsta notranjega odziva na zunanji predmet konstituira naše videnje predmeta.

Podobno lahko rečemo o različnih oblikah zaznavajske *relativnosti*. Ali je zaznavanje nekaj relativnega? Kognitivno zaznavanje je zagotovo relativno glede na mnoge stvari - pravzaprav glede na vse, kar lahko vpliva na to, o čemer je kdo prepričan. Če to, da nimam besede za X ali teorije o X-u, pomeni, da ne morem biti prepričan o X-u, potem mi bo to, da nimam besede (ali teorije) o X-u, preprečilo kognitivno zaznavanje X-a.

Brez ustreznega jezika, s katerim lahko govorimo o kisiku, brez neke vednosti (čeprav še tako elementarne) o kemijski teoriji ne morem pričakovati, da bi videl *kdaj* nastopi oksidacija (videl, *da* se to dogaja), pa čeprav se odvija pred mojim nosom. Ne bom je prepoznal, vsaj zagotovo ne *kot* oksidacijo. Torej je kognitivno zaznavanje oksidacije relativno glede na tiste dejavnike - dejavnike, kot so pravi pojmi in vednost o ustreznih znanstvenih teorijah - ki so bistveni za vednost o oksidaciji. Prav zato ljudje, ki ne poznajo astronomije, ne morejo videti, kar vidijo drugi, ko se pojavi lunin mrk - da se namreč luna pomika v zemljino senco. Ne vidijo luninega mrka, ker zaradi zmotnih stališč o tem, kaj se dogaja (mislijo, da bogovi z zmanjševanjem lune kažejo svoje nezadovoljstvo), ne vedo tega, kar sicer ve vsakdo, ki vidi isto, da namreč zemlja meče svojo senco na luno.

Toda čeprav je kognitivno zaznavanje v tem smislu očitno relativno, pa ni nikakršnega razloga za misel - pravzaprav je proti tej misli kar precej razlogov - da je čutno zaznavanje relativno. Čeprav ljudje, ki se ne spoznajo na astronomijo, morda ne vidijo luninega mrka, pa zagotovo *vidijo zamračitev* (= zemljina senca se pomika prek luninega površja). Prav to jih plaši. Čeprav od ljudi, ki ne poznajo kemije, ne moremo pričakovati, da bodo videli oksidacijo, so vendarle - če imajo normalen vid - priče oksidaciji, ognju, tako kot vsi drugi.

Reči, da je zaznavanje relativno glede na določen dejavnik, pomeni, da je naše zaznavanje stvari odvisno od tega dejavnika. Če ta dejavnik (dovolj) spremenimo, spremenimo to, kar je zaznano, ali celo sploh vse, kar je zaznano. Trditev, da čutno zaznavanje *ni* relativno glede na množico dejavnikov, ki aficirajo naše zaznavanje dejstev, pomeni torej zgolj trditev, da je čutno zaznavanje sorazmerno modularno. *Ni* dovzetno za kognitivne vplive (subjektov jezik, pojmovno shemo ali znanstveni svetovni nazor), ki določajo zaznavanje dejstev. Problem relativnosti zaznavanja in, bolj splošno, sprememb in učenja zaznavanja je torej samo drug način pristopa k vprašanju, ki so govorila o zaznanjskih procesih na splošno. Zato se zdi, da so odgovori na množico vprašanj, tako filozofskih kot znanstvenih, odvisni od globljega razumevanja zaznanjskih procesov in od različnih rezultatov, čutnih *versus* kognitivnih, ki jih podpirajo. Da bi tako globlje razumevanje dosegli, pa bodo potrebni združeni napor raziskovalcev z mnogih področij.

Prevedla
Zdenka Erbežnik